

Juhlajulkaisu
Leena Kartio
1938 – 30/8 – 2008

Toimituskunta

Pekka Vihervuori

Mika Hemmo

Eva Tammi-Salminen

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

© 2008 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen ja taiton suunnittelu: Heikki Kalliomaa

Leena Kartion valokuva s. VII Eija-Liisa Strandén

Taitto: Lapine Oy

ISSN 0356-7222

ISBN 978-951-855-281-2

Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008

Erkki Havansi

Laintulkinnan uusi alkeishiukkanen: pykäläotsikko

”Rakennusta tai laitetta koskevan oikeuden kirjaus”

Otsikkositaatti on maakaaren 14:4:n *pykäläotsikko*, siis se säädöstekstissä kursiiivilla painettu sanallinen otsikko, joka säädöksessä sijaitsee pykälänumeron ja pykälämerkin alapuolella¹ omalla rivillään ja samalla varsinaisen pykälätekstin (ensimmäisen tai ainoan momentin) yläpuolella². Maakaaren (MK) kyseisen luvun eli 14 luvun otsikko puolestaan on ”Erityisen oikeuden kirjaaminen”. Tästä kirjaamistestemasta ja sanotusta 14 luvusta on Leena Kartio kirjoittanut laajan ja antoisan jakson maakaarijuridiikkamme ykkösopukseen, jonka ytimekäs otsikko on ”Maakaari”.³

Laajassa esityksessään Leena Kartio joutuu kohdittain pohtimaan MK 14 luvun kannalta käsitteiden ”rakennus” ja ”laitos” merkityssisältöjä, joita ovat hieman mutkistamassa maakaaren niin ikään käyttämät lähikäsitteet ”rakennelma” ja ”kone”.⁴ Mitä tulee nimenomaan MK 14:4:ään, jonka pykäläotsikko siis on siteerattuna nähtävissä yllä kirjoituksen ensimmäisessä väliotsikossa, hän pääsee näissä käsitetulkinnossa kuitenkin helpolla. Siteerattua 14:4:n pykäläotsikkoa seuraava 1 momentti nimittäin heti alussa antaa *expressis verbis* pykäläotsikon sanaparille ”rakennus tai laite” selventävän neliosaisen merkityssisällön: ”rakennus, rakennelma, kone tai laite”. Pykäläotsikon ”rakennus” on siis yhtä kuin rakennus tai rakennelma, ja pykäläotsikon ”laite” on siis (ainakin 14:4:n osalta) yhtä kuin ”kone tai laite”. Eli, kuten Kartio toteaaakin (s. 354, kursiiivit lisätty tässä): ”Kirjattava oikeus voi MK 14:4:n *otsikossa* mainittujen rakennuksen tai laitteen lisäksi kohdistua rakennelmaan tai koneeseen. *Lainkohdan tulkinnassa* vältetään siten mahdollinen epäselvyys rakennuksen ja rakennelman sekä koneen ja laitteen käsitteiden välillä.”

¹ Pykäläotsikkona en siis pidä pelkkää numeron ja pykälämerkin yhdistelmää. Vrt. Markku Tyynilä: Noin 200 vuotta Suomen lainvalmistelua – ”huonojen” lakien kronikka s. 425, julkaisussa Kielen ja oikeuden kohtaamisia. Heikki E.S. Mattilan juhlaKirja, toim. Richard Foley ym., Helsinki: Talentum 2008. Tyynilä kertoo vuonna 1980 toteutetusta lainkirjoitusteknisestä linjaus uudistuksesta, josta alkaen ”... *pykälän otsikkona olevien pykälämerkkin* ... *lopussa ei ole pistettä*.” (Kursiivointi E. H.) Samassa juhlaKirjaisissa puolestaan Vesa Heikkinen (Miten ymmärtää hallintolain kielipykälää? s. 50) käyttää ”minun” pykäläotsikoistani nimitystä asiaotsikko.

² Kuvatusta virallisten säädöstehtien väljästä painatustavasta poiketaan – ilmeisesti tilansäästösyistä – sekä Suomen Laki I–III -kirjasarjassa (Talentum) että uudessa Lakikirja 2008 -teoksessa (Edita), kummassakin eri tavalla.

³ Ks. s. 337–398 teoksessa Marjut Jokela – Leena Kartio – Ilmari Ojanen: Maakaari, 3. painos, Helsinki: Talentum 2004. Sanottuun opukseen on Kartio kirjoittanut paljon muutakin tärkeää, nimittäin sivut 1–230 (kiinteistön kauppa yms.).

⁴ Ks. esimerkiksi mts. 347 ynnä s. 170, 198, 224 ja 359–360 sekä itse maakaareissa 14 luvun ohella mm. 2:33.3, 3:4.2, 4:4.1 ja 19:1.1 ja 19:3.2.

Siteeratuissa lauseissa olen kursivoinut kaksi kohtaa: pykälän *otsikko* sekä pykälän *tulkinta*. Kursivoinneissa tiivistyvät kirjoitukseni varsinainen kohde ja tavoite. Kuten Leena Kartiolta esimerkkitaroituksessa lainaamani esitys osoittaa, pykäläotsikko voi olla laintulkinnallisesti ongelmallinen, ellei varsinainen pykäläteksti onnistu selkeyttämään tilannetta. Toisena esimerkkinä mainitsen – jälleen Kartion esitysten inspiroimana – MK 14:3:n, joka on ”maakaaren lyhin pykälä”⁵ ja kuuluu näin: ”Kirjata saadaan kiinteistön yhteisomistajien keskinäinen sopimus kiinteistön hallinnasta.” Tämän todellakin lyhyen pykälän otsikko (”Sopimus kiinteistön hallinnan jakamisesta”), joka siis on lähes yhtä pitkä kuin itse pykäläkin, herättää kysymyksen, onko otsikko suppeampi (vain hallinnan ”jakamisen” mainitessaan) kuin itse pykälä, jonka ilmaisu ”sopimus kiinteistön hallinnasta” kielellisesti sisältää muunkinlaisia hallintasopimuksia kuin jakosopimuksia. Kumpi painaa enemmän, 14:3:n ”lavea” pykäläteksti vai ”suppea” otsikko?⁶

Viipymättä enempiä sanotuissa esimerkkiluonteisissa poiminnoissa ja maakaareissa on aika nostaa pykäläien otsikkoilmiö yleisemmälle tasolle ja esittää näiden esimerkkien valossa seuraavia kysymyksiä: *mitä pykäläotsikot ovat* ja mikä on niiden *mahdollinen laintulkinnallinen status*?

Pykäläotsikkojen ”lyhyt historia”

Kirjoitukseni otsikossa olen liittänyt pykäläotsikkoihin adjektiivin ”uusi”. Ajan kulumisen eli ”uutuuden” mittaaminen on tietysti suhteellista, mutta varsin uudeksi ilmiöksi pykäläotsikot havaitaan, kun vertailemme niitä lakien otsikkoihin ja lain lukujen otsikkoihin. Tiedämmehän, että jo vuosisatojen ajan on säädetty lakeja, joilla on ollut otsikkonsa eli nimensä (esim. ”maakaari” vuoden 1734 laissa) ja jotka puolestaan ovat jakautuneet erillisiin lukuihin omine lukuotsikkoineen (kuten esim. 1734 lain maakaaren 14 luku: ”Om ägotvist, och laga syn.”). Näihin ”otsikkovanhuksiin” verrattuna pykäläotsikot ovat meidän lainkirjoitustekniikkassamme varsin uusi tulokas. Silloin kun Leena Kartio ja minä, muutaman muun ohella, 1960-luvun jälkipuoliskolla ja 1970-luvun alkupuoliskolla ahkeruimme tahoillamme väitöskirjatutkimuksen parissa, emme juuri törmänneet pykäläotsikkoihin.

Milloin tarkalleen pykäläotsikot ilmestyivät osaksi meidän lainkirjoitustekniikkaamme?⁷ Melko tavallisia ne alkoivat olla vasta 1990-luvulla, mutta entä ensiesiintyminen. En ole suorittanut asiassa perusteellista tutkimusta, mutta summaarinen seulontamenettely eli vuosien 1967–1971 Suomen Laki I–II -teosten selaaminen antoi esikoisuuden kunnian vuoden 1970

⁵ Sitaatti Leena Kartio: Kiinteistön hallinnanjakosopimuksesta, sen kohteesta ja voimassaoloajasta s. 197, teoksessa Jarmo Tuomisto (toim.): Sopimus, vastuu, velvoite, Juhlajulkaisu, Ari Saarnilehto 1947 – 21/11 – 2007, Turku: Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2007.

⁶ Todettakoon selvytyden vuoksi, että edellisessä alaviitteessä mainitussa artikkelissaan Kartio ei käsittele sanotunlaista teoretisoivaa kysymystä, vaan oikeita ja konkreettisia MK 14:3:n oikeusongelmia. Molempien esimerkkieni sijoittuminen juuri MK 14 lukuun eli Leena Kartion erääseen spesiaalialaan johtuu siitä, että jubilaari on muutenkin esimerkillinen.

⁷ Eri asia kuin nyt mielenkiinnon kohteena oleva oma kansallinen lakitekniikkamme ovat kansainvälisiin sopimuksiimme perustuneet säädökset, joissa kansainväliset pohjatekstit tms. mallit ovat saattaneet olla vaikuttamassa jo varhain myös otsikointien osalta.

työsopimuslaille (30.4.1970/320).⁸ Mutta vielä koko 1970-luvun pykäläotsikot olivat harvinaisuuksia. Niinpä ne puuttuivat monista sellaisistakin laeista, joissa niitä olisi voinut odottaa, kuten kuluttajansuojalain (1978) kaltaisesta ”tavallista ihmistä” lähellä olevasta suojalakiuutudesta. Senkaltaisessa lainsäädännössähän pykäläotsikot helpottaisivat lakiin orientoitumista, mikäli sitä yrittää kyseisen lain tyyppillisin ”suojeluobjekti” eli kuluttaja-maallikko.

Seuranneella 1980-luvulla pykäläotsikot ovat summaaristen havaintojeni mukaan jo vallanneet melkoisesti jalansijaa uusissa säädöksissä. Kuitenkin vasta 1990-lukua voitaneen pitää pykäläotsikkojen läpimurron vuosikymmenenä, ja 90-luvun loppupuoliskolla ne jo ovat olleet varsin vahva pääsääntö uusissa laeissa ja asetuksissa. Kulumassa olevalla vuosikymmenellä ne näyttävät olevan selviö uusissa säädöksissä, mukaan lukien asetukset ja päätöksetkin (kuten ministeriöiden ja verohallituksen päätökset).⁹

Kehityskululla on virallistakin kirjallista taustaa, sillä jo 1970-luvulta alkaen on oikeusministeriössä aika ajoin laadittu oppaita lainvalmistelussa ja hallitusten esitysten valmistelussa työskenteleville.¹⁰ Viimeisimpinä vaiheina on mainittava vuonna 1996 ilmestynyt Lainlaatijan opas (päivitetty versio siitä ilmestyyne keväällä 2008) ja sen antia puolestaan kehittää 2004 ilmestynyt 81-sivuinen Hallituksen esitysten laatimisohteet (Oikeusministeriön julkaisu 2004:4). Pykäläotsikoilla ei tosin todellakaan ole näissä ohjeistuksissa merkittävää osaa. Niinpä uusimmassa eli ”voimassa olevassa” em. julkaisussa (2004) on vain seuraava lause (s. 24): ”Varustamalla pykälät niiden sisältöä kuvaavalla otsikolla lisätään lain selkeyttä ja käyttökelpoisuutta.” Mainitussa vuoden 1996 julkaisussa teemastamme on sentään viisi lausetta, alkulauseenaan (s. 26) ”Pykälät voidaan haluttaessa otsikoida” ja jatkonaan mm. lause, jota *Paavo Nikula* luonnehtii yksiselitteiseksi ohjeeksi¹¹: ”Kun säädöksessä käytetään pykälän otsikoita, on *jokainen* pykälä otsikoitava¹², huolimatta siitä, että sopivan otsikon löytäminen saattaakin joissakin tapauksissa olla vaikeata.”¹³

Huomioita otsikkojen hierarkiasta lainsäädännössä

Säädöksillä on maailman sivu ollut otsikkonsa eli nimi tai nimike, esimerkiksi (lakitasolle rajoittuakseni) ”maakaari” tai ”avioliittolaki”. Tällainen virallinen nimike osoittaa karkean suun-

⁸ Asianomaisessa hallituksen esityksessä HE 228/1969 vp ei sen 14-sivuisissa perusteluissa sanallakaan mainita saati perustella pykäläotsikkojen käyttöönottoa, ja sama koskee hallituksen esityksen perustana ollutta komiteamietintöä KM 1969 A 25.

⁹ Erikseen ovat lainmuutossäädökset, joissa kyseessä on muutos vanhaan pykäläotsikottomaan säädökseen, samoin usein säädökset, joissa kyse on EU- tms. kansainvälislähtöisestä lainsäätäjämme reaktiosta.

¹⁰ Ks. tästä ja seuraavassa esitetyistä lähemmin Tyynilä 2008 s. 422–429.

¹¹ Ks. Nikula: Kirjakieli ja virkakieli s. 317 teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII, Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu, Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006, sekä virallisjulkaisun s. 26.

¹² Sellaistakin on sattunut (holhoustoimilaki 442/1999), että säädöksessä on vain osa pykälästä (96-103 §) ollut otsikolla varustettuja. Tämän aikanaan herättämästä tyrmistyksestä ks. Kaijus Ervasti ym.: Lainvalmistelun laatu ja eduskunnan valiokuntatyö s. 55, Helsinki: Optulan julkaisuja 2000.

¹³ Täysin spekulatiivisesti esitän oletuksen, että lainsäädäntöneuvokset ym. ”pykäläammattilaiset” ryhtyvät hioamaan pykäläotsikoita säädöstekstien valmisteluissa useimmiten vasta aivan kunkin säädösvalmistelun viime vaiheessa, pykäläehdotusten sisällön siis tultua jo valmiiksi; jokin alustava otsikkoehdotelma on toki saattanut olla paperilla jo alkuvaiheessa. Eli hieman sama ”ex post -menetelmä”, jolla useimpien väitöskirjojen otsikot lopulta muotoutuvat.

taa-antavasti säädöksen soveltamisalan ja voi (teoriassa) antaa laintulkinta-apua. Antaahan lain nimike osviittaa lain soveltamisalasta ja mahdollistaa tältä osin vastakohtais- eli e contrario -päätelmiä. Tarvetta näin karkeaan tulkintaoperaatioon lienee kylläkin hyvin harvoin¹⁴, etenkin kun lain soveltamisala usein selviää jo riittävästi sen kautta, että laissa on valmiina oma pykälänsä lain soveltamisalasta – vaikkapa juuri pykäläotsikolla ”Soveltamisala”.

Säädöstekstit ovat ikiaikaisesti jakautuneet pykäliin ja perinteisesti usein pykälien lisäksi pykälätasoa ylemmän tasoisesti lukuihin, joilla on oma otsikkonsa.¹⁵ Lisäksi voi esiintyä luku- ja pykälätasoa korkeampi eli lakiotsikon ja lukuotsikkojen välitasolle sijoitettuna ”osa” tai ”osasto”, joskin tämä on erittäin harvinaista.¹⁶

Toisin kuin nämä lakien säännösmassan perinteiset jaottelut pykäliin ynnä vanhastaan usein myös lukuihin, ovat paljon uudempaa ”jakokerrostumaa” edustamassa luvunsisäiset väliotsikot. Tällaisia lainsäätäjä ryhtyi jo erinäisiä vuosikymmeniä sitten käyttämään silloin tällöin, jos laissa oli jokin pitkä luku, jonka jakaminen temaattisilla väliotsikoilla tuntui sopivasti jäsentävän lukemista. Väliotsikkoja ei tavata numeroida. Esimerkkinä väliotsikoista mainittakoon vuodelta 1948 oleva oikeudenkäymiskaaren 17 luku, otsikkonaan ”Todistelusta”: luvun 75 pykälää on jaoteltu ryhmiin kuuden väliotsikon avulla (mm. ”Todistelu yleensä”, ”Todista- ja”, jne.). Vaikka väliotsikot usein käsittävät useamman kuin yhden (perättäisen) pykälän, esiintyy joskus sellaisiakin väliotsikkoja, jotka rajoittuvat vain yhteen pykälään¹⁷; ne eroavat pykäläotsikoista siinä, että ne on sijoitettu kyseisen pykälänumeron yläpuolelle.

Uusin askel lain säännösmassaa jäsentävien otsikointien hierarkiassa ovat siis pykäläotsikot eli kun lakitekstissä on heti pykälän numeron alapuolella oma, pykälän pääsisältöä lyhimmiten kuvaava otsikko, kursiivilla ladottuna. Esimerkiksi konkurssilain 7 luvun 11 §:n teksti alkaa näin: ”11 §. *Tuomioistuimen tutkimisvelvollisuus*”.¹⁸

Ilman otsikoita ovat sen sijaan – ainakin vielä – pykälien eri kappaleet eli momentit. Ehkä momenttiotsikotkin aikanaan tekevät tuloaan, mutta vielä toistaiseksi (2008) riittänee odotella momenttien varustamista edes järjestysnumeroilla, mikä vielä nykyään on varsin poikkeuksellista. Momenttien numerointi helpottaisi tuntuvasti lain lukijan tehtävää monien sellaisten py-

¹⁴ Tosin esim. oikeustoimilain kohdalla lakiotsikossa esiintyvä sana ”varallisuus oikeudellinen” lienee kirjoittanut erinäisiä kommentteja, tyyliin ”e contrario, joskin ex analogia ...” Ks. vaikkapa R. A. Wrede: *Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista* s. 12, Helsinki: Söderström 1932.

¹⁵ KKO 1996:93 tarjoaa esimerkin siitä, kuinka KKO on pykälätulkinta-argumenttina käyttänyt tietyn pykälän sijaitsemista lain (TakSL) tietyssä luvussa, jonka otsikonkin KKO perusteluissaan tuekseen siteeraa.

¹⁶ Esimerkkinä olkoon avioliittolaki, joka jakautuu ”osiin” I-V (III osa on tosin nyttemmin kumottu) sekä MK (samoin osat I-V), kukin ”osa” omine otsikkoineen.

¹⁷ Ks. esim. välimiesmenettelylain 40 §:n yläpuolella oleva otsikko ”Välitystuomion pätemättömyys”; pykälä kylläkin sääntelee välitystuomion ”mitättömyyttä”, ruotsinkielisen lakitekstimme käyttäessä molemmissa kohdin samaa eli ”ogiltig/het”-termistöä.

¹⁸ Säädösteksteissä tarjolla olevista sadoistatuhansista pykäläotsikoista olen valinnut KonKL 7:11:n ensinnäkin siksi, että siinä pykäläotsikko on merkkipituudeltaan vain vähän lyhyempi kuin itse koko pykäläteksti (”Tuomioistuimen on tutkittava, onko konkurssiin asettamiseen edellytykset.”), ja toisekseen siksi, että lapidaarinen pykäläteksti on sellaisenaan arvoituksellinen. Se mistä pykälässä oikeastaan on kysymys, aukeaa konkurssioikeuteen lähemmin vihkiytymättömälle vasta esitöiden avulla (ks. HE 26/2003 vp s. 91).

kälätekstien ”kahlaamisessa”, jossa yksi pykälä sisältää hyvin monta momenttia¹⁹, etenkin jos lisäksi jokin niistä sisältää suuren määrän numeroituja alakohtia. Viimeksi sanotusta paraati-esimerkkinä on numeroilla 1–32 varustetut alakohdat sisältävä 1 momentti viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 24 §:ssä. Toki momenttien numerointi vaatii erityyppistä numerointitypografiaa kuin nyt käytetään sanotunlaisissa momentin sisäisissä alakohtalueteloissa. Ja tulevaisuuden kannalta on tyydytyksellä todettava se nykyisille lainvalmistelijoille annettu ohjeistus, että momenteja saa olla enintään kolme.²⁰

Mentäessä vielä momentejakin pienempiin ”alkeishiukkasiin” voidaan joistakin momenteista löytää kohdat ja jopa alakohtat: voihan momentti (ja tietysti myös kokonainen, momentteihin jakamaton pykälä) jakautua kahteen tai useampaan kohtaan ja kohta taas alakohtiin.²¹ Kohdat ja alakohtat numeroidaan juoksevasti. Sen sijaan otsikkoja ne tuskin tulevat koskaan saamaan, mahdollisesti pois lukien jotkut laajat siirtymäsäännöspykälät.

Kahdeksanportainen hierarkia

Kokoavasti voidaan todeta, että jos lainsäätäjä olisi aivan erityisen harrastunut otsikoinnista, niin säädökseen olisi mahdollista sijoittaa otsikoita teoriassa jopa kahdeksalle (joskin käytännössä enintään kuudelle) eri tasolle²²:

1. Lain otsikko
2. Lain osan eli osaston otsikko
3. Luvun otsikko
4. Luvun sisäinen väliotsikko
5. Pykäläotsikko
6. Momenttiotsikko
7. Pykälän/momentin kohta
8. Kohdan alakohta.

Normaalina voitaneen meillä nykyisin vallitsevassa lainsäädäntötekniikassa pitää kolmea otsikkotasoa, esimerkkinään vaikkapa Suomen perustuslaki (731/1999): otsikkotasot n:o 1, 3 ja

¹⁹ Varottavana esimerkkinä olkoon tapaturmavakuutuslain (608/1948) 53a § (L 681/2005), jossa on kaksitoista (12) momenttia. – Eri asia ovat (laajojen) säädösten loppuun sijoitettavat siirtymäsäännökset, joissa viime vuosina ei ole ollut harvinaista (esim. konkurssilaki ja ulosottoaari), että siirtymäsäännöspykälä sisältää lukuisia (esim. toistakymmentä) juoksevasti numeroitua kohtaa. Näiden osalta voidaan lakitekniis-akateemisesti keskustella siitä, ovatko ne olemukseltaan momenteja, kappaleita, kohtia vai alakohtia.

²⁰ Ks. OM 2004:4 s. 24.

²¹ Lisäksihän meillä voi lainkohdan eräänä ”alkeishiukkastyypinä” olla momentin johdantokappale, joka voi esim. olla säädöksen osittaismuutoksen yksikkö eli pelkkä johdantokappale (esim. teksti ”Asetuksella voidaan säätää:” voidaan erillisesti säädösmuutoksella muuttaa muotoon ”Valtioneuvoston asetuksella voidaan säätää:”).

²² Pidän silmällä vain kansallista, kotimaista lainsäätäjäämme: kansallisvaltion voluntaksen näkökulma. Sivuutan siis tässäkin esim. Euroopan unionin norminantotekniikat artikloineen jne.

5.²³ Ja jos säädös on niin lyhyt, että lukuihin jakaminen on tarpeetonta, säädöksessä riittävät otsikkotasot n:o 1 ja 5.

Pykäläotsikon perusfunktiot

Pykäläotsikoilla on nähdäkseni neljä mielekästä, pääosin ilmeistä ja osin toisiinsa kytkettyä funktiota. Ensinnäkin ja primaaristi (1) otsikko nopeuttaa ja helpottaa relevantin (näköisen) lainkohdan etsimistä, sitä enemmän mitä laajempi säännösmassa säädöksessä on. Toiseksi (2) pykäläotsikko monesti antaa jo alkeisjohdatuksen pykälän aihepiiriin, joskus harvoin jopa materiaalisinkin vihjeen sisällöstä.²⁴

Kolmanneksi (3) pykäläotsikko voi joskus olla käytännöllinen tapa luoda teknisen termin tasoinen lyhyt nimike asialle tms., joka itse pykälätekstissä on jouduttu ilmaisemaan monisana- naisilla määritteillä. Esimerkkinä olkoon UK 4:14:n otsikko ”Keinotekoinen järjestely”. Siihen on tiivistetty pykälätekstissä oleva kymmenien sanojen mittainen varsinainen kuvaus/määrittely.²⁵ Tämä terminologisen lanseerauksen tapa on vaihtoehto sille, että kyseinen (uudis)termi tms. ilmaistaisiin pykälätekstin tekstiosassa sulkumerkkien sisälle kursivoituna.²⁶ – Erityis- tyyppi sanotusta kolmannelta funktiosta (teknisen termin luominen) ovat rikoslain erityisen osan (RL 11-21 ja 23-51 luvut) pykäläotsikot. Ne nimittäin legalisoivat ja sanatarkasti ilmaise- vat kulloinkin kyseessä olevan rikostyyppin juridisen rikosnimikkeen, olipa tämä lyhyempi (esim. RL 21:2: ”Murha”) tai pitempi (esim. RL 17:18a: ”Törkeä sukupuolisiveellisyttä louk- kaavan lasta esittävän kuvan levittäminen”); lisäksi rikosnimike sellaisenaan ja kursivoituna toistetaan itse pykälätekstissä.

Neljäntenä (4), joskin jo atyyppisenä funktiona voidaan pitää otsikosta joskus etsittävää ja ehkä löytyvääkin tulkinta-apua, jos oikea ratkaisu ei avaudu itse pykälätekstin (ynnä ehkä esi- töidenkään) avulla. Niin oikeuskirjallisuudesta kuin prejudikatuuristakin löytyy esimerkkejä pykäläotsikkoon turvautumisesta (lisä)argumenttina. KKO:n osalta mainittakoon esimerkki-

²³ Erittäin harvinaislaatuinen lainsäädännöllinen työtapaturma saattaa johtaa siihen, että lain tietyn luvun otsikko ja luvun ensimmäisen pykälän otsikko vahingossa ovat vaihtaneet paikkoja: ks. konkurssilain (120/2004) 10 luku. Sil- le aiottu otsikko ”Konkurssin raukeaminen” on lipsahtanut 10 luvun 1 §:n otsikoksi, kun taas tälle 1 §:lle tarkoitettu otsikko ”Konkurssin raukeamisen edellytykset” esiintyykin koko 10 luvun otsikkona. Tämä lapsus jäi konkurssilain valmisteluprosessissa kymmeniltä silmäpareilta huomaamatta, mukaan lukien lakivaliokunnassa kuullun allekirjoit- taneen silmäpari.

²⁴ Sisällöllinen ”vihje” voi poikkeuksellisesti kasvaa siihen mittaan, että pykäläotsikko antaa asiasta enemmän infor- maatiota kuin pykäläteksti. Tämä ei liene harvinaista EY-asetusten kotimaisten implementaatio-säädösten kohdalla, jos itse pykäläteksti viittaa vain EY-asetuksen kyseisen alakohdan artikla- ja kohtanumerointiin, samalla kun pykä- läotsikko julkilauseu, mistä on kysymys. Ks. esim. 5 § laissa 825/2005 (signum Pr725a Suomen Laki-II-2007 -teok- sessa), kun pykäläteksti vain viittaa kyseisen EY-asetuksen ”21 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuun tilanteeseen” ja kun pykäläotsikkona on ”Toimivalta ristiriitaisia tuomioita koskevassa asiassa”.

²⁵ Alun perin kyseinen säännös oli jouduttu lisäkkeenä ymppäämään UL 4:9:ään, sen 4 ja 5 momenteiksi (L 481/1999), ilman otsikointia.

²⁶ Hyvin poikkeuksellista uudistermin lanseerauksessa lienee se, että itse pykäläotsikko sisältää ensin useampisanai- sen kohdekuvauksen ja sitten lopuksi myös itse uudistermin, sulkuihin siis tiivistettynä. Esimerkki tällaisesta otsi- kosta: ”Huomioon otettavat tulot ja omaisuus (vuositulo)”. Näin 7 §:n alkuperäinen otsikko laissa maahanmuuttajan erityistuesta (575/2002); otsikko on nyttemmin ”normalisoitu” (L 1158/2007).

nä 2006:95 (asianomistajan oikeus vaatia menettämisseuraamusta, ottaen huomioon ROL 1:14.3 e contrario ynnä 1:14:n otsikko).²⁷

Pykäläotsikot ja lakikielen selkeys

Pykäläotsikkojen myöhäsyntyinen esiinmarssi ja vasta hiljattainen vakiintuminen antaisivat aiheen kysyä: miksi vasta nyt? Onhan pykäläotsikkojen informatiivinen osviitta-arvo etsinnän nopeuttajana ilmeinen jokaiselle, joka on ensi kertaa tai ensimmäisiä kertoja perehtymässä vähänkään uudempaan ja vähänkin laajempaan säädöstekstiin. Asia on ilmaistu em. virallisjulkaisussa Hallituksen esityksen laatimisohteet (OM 2004:4 s. 24) sanoin: ”Varustamalla pykälät niiden sisältöä kuvaavalla otsikolla lisätään lain selkeyttä ja käyttökelpoisuutta.”

Helpottamalla säädöstekstien kulloinkin relevanttien kohtien löydettävyyttä ja siten koko säädöksen transparensia moderni lainsäätävä osoittaa eräänlaista lisääntynyttä ”asiakasystävällisyyttä” ja hyvän (legislatiivi)hallinnon palveluhenkisyttä – käsitteitä, jonka kaltaiset lienevät vasta 1980-luvulla alkaneet saada kunnollista jalansijaa byrokratiassa. Siirtyminen omiin jargongeihinsa kerpetyneestä vanhakantaisesta kuriaali- ja komiteakielestä selkeäkielisempään suuntaan on ollut osa – ja merkittävä osa – sanotussa myönteisessä kehitystrendissä.²⁸ Tosin matkaa on vielä siihen, että kansalaisilla olisi perusoikeustasoinen oikeus selkeään ja oikeusansoista vapaaseen lakitekstiin²⁹ heidän oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa vaikuttavissa säädöksissä, ts. että (epäselvän säännöksen tuottaneella) lainsäätävä-valtiolla olisi *tuotevastuun kaltainen lainsäädäntövastuu*.³⁰

Juuri lausutussa olen pitänyt silmällä pykäläotsikkojen legitiimejä ja myönteisiä funktioita. Seuraavassa otan esiin niissä piilevän dysfunktionaalisen riskitekijän, jollainen joskus voi ilmentyä lakitekstin tulkinnassa eli laintulkinnassa.

Dysfunktionaalinen pykäläotsikko ja laintulkinta

Kirjoitukseni ensimmäisen alajakson lopussa olen jo viitannut siihen mahdollisuuteen, että pykäläotsikko saattaa joskus olla laintulkinnallisesti ongelmallinen, pahimmassa tapauksessa jopa niin, että se selkeyttämisen sijasta vaikuttaakin dysfunktionaalisesti. Näin käy, jos pykäläotsikon

²⁷ Lähemmin ks. KKO-perustelujen kohta 3 ja hyväksyvästi kommentoiden Pekka Viljanen teoksessa Pekka Timonen (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein 2006:II s. 283, Helsinki: Talentum 2007.

²⁸ Yhtenä kehityksen virstanpylväänä voidaan mainita Paavo Nikulan johtaman komitean mietintö 1981:26: Kieli ja virkakoneisto. Ks. myös Nikula 2006 s. 315–322.

²⁹ Vrt. lainsäädäntöä alempiasteisen virallistoiminnan osalta hallintolain 9 §, otsikkonaan ”Hyvän kielenkäytön vaatimus”: kielen on oltava ”asiallista, selkeää ja ymmärrettävää.” (Sanotusta pykälästä ks. lähemmin alaviitteessä 1 mainittua kirjoitusta Vesa Heikkinen: Miten ymmärtää hallintolain kielipykälää? s. 47–63.) Lainvalmistelun säädöstoisen normituksen osalta ks. lähinnä oikeusministeriön työjärjestyksen (177/2005) 39–40 §, joskaan niissäkään ei laskeuduta nyt relevantille detaljitason.

³⁰ Ks. lähemmin teoksessani Erkki Havansi: Määräajat ja oikeudenkäynti (Helsinki: WSOY Lakitieto 2004) asiahakemiston hakusanojen ”Lainsäädäntövastuu” ja ”Oikeusansa” viittaamilla sivuilla kehiteltyjä ajatuksenkulkuja (määräaikamenetyksiin ”osasyllisten” tulkinnallisten/epäselvien säännösformulointien suhteen).

merkityssisältö ja pykälän sisältö eivät täysin vastaa toisiaan. Poikkeavuus ei yleensä liene ongelmallinen silloin, jos pykäläotsikko on laajempi kuin pykäläsisältö. Sitä vastoin vaikeaan tilanteeseen lain tulkitsija joutuu silloin, jos pykäläotsikon merkityssisältö *rajoittaa/kaventaa* sitä tulkintasisältöä, mihin itse pykäläteksti johtaa luettaessa ja tulkittaessa pykäläteksti ilman otsikkoaan.

Kuvatusta ilmiöstä käy esimerkiksi kirjoitukseni alussa mainittu MK 14:3. Kumpi tällaisessa eriävyydessä ratkaisee, pykäläotsikko vai pykäläteksti? Hyödyttömältä välivaiheelta sen sijaan tuntuisi kysyä, kuuluuko otsikkokin allaan olevan lainkohdan sanamuotoon. Näin jo siksin, että koko käsite ”lainkohdan sanamuoto” lienee peräisin jo ajalta kauan ennen pykäläotsikkojen vakiintumista.

Valaisen problematiikkaa käytännössä aktualisoituneella esimerkillä. Järjestylain (612/2003) 7 §:n 1 momentissa on kielletty ”seksuaalipalvelujen ostaminen ja maksullinen tarjoaminen yleisellä paikalla”.³¹ Pykälän otsikkona on ”Muu häiriötä aiheuttava toiminta”. Seuraako nyt tämän otsikon sisältämästä ”häiriötä aiheuttava”-kriteeristä, että 1 momentissa mainittu ostaminen/tarjoaminen on kiellettyä vain, jos siitä aiheutuu häiriötä?

Kysymykseen lienee mahdotonta antaa ns. oikeata vastausta, jos lain tulkitsijan edessä on vain tuo pykäläotsikko ja sen 1 momentti – mahdotonta siksi, että meillä ei ole mitään ”yleisiä oppeja” tms. (laintulkinta- ja/tai oikeuslähdeopillisessa kirjallisuudessa) vakiintunutta laintulkintasääntöä pykäläotsikon ja pykäläsisällön hierarkkisesta tms. suhteesta. Tulkitsijan tehtävä toki helpottuu, jos hän (jaksaa/ehdii etsiä ja) löytää valaistusta asiaan säännöksen esitöistä³² tai jos säännöksen lähin ”ympäristö” (kuten saman pykälän muiden momenttien sisältö) tarjoaa apua esimerkiksi *e contrario* -päättelyyn. Jotain osiittaa antavaa merkitystä voinee joskus olla myös asianomaisen säädöksen kyseisen luvun otsikolla, joka järjestylakiesimerkissämme kuuluu ”Järjestyksen ja turvallisuuden vaarantaminen sekä häiriön aiheuttaminen”.

Ratkaisusuositus

Kuten sanottu, esillä olevaan ”normikonfliktin” tyyppiin (pykäläotsikko vs. pykäläsisältö) ei oikopäätä löydy mitään vastausta, koska oikeuslähde- ja laintulkintaopillinen oikeuskirjallisuutemme ei havaitakseni ole noteerannut (näin pientä) kysymystä³³, puhumattakaan siitä, että

³¹ Momenttia on lailla 744/2006 muutettu kohdassa, joka on kirjoitukseni kannalta irrelevantti.

³² Järjestylain 7.1 §:n tapauksessa vahvaa tulkinta-apua löytyykin perehtymällä vertailevasti toisaalta hallituksen esitykseen ja toisaalta eduskunnan hallintovaliokunnan HE:stä juuri nyt kiinnostavilta osin nimenomaisesti poikenneeseen kannanottoon häiriön aiheuttamisen kriteeristä. Ks. HE 20/2002 vp s. 37 ja HaVM 28/2002 vp s. 5. Laintulkintaa seksipalvelumatiikan kannalta sivuavasti ks. lisäksi Olaus Petrin 25. tuomarinohjeen kaksi viimeistä lausetta.

³³ Alan kirjallisuus lienee aikoinaan ollut runsaampaa, päätellen esityksestä F. W. Ekström: *Privaträttens allmänna lärar I s. 49, Helsingfors: Söderström&Co, 1921: ”Läran om lagtolkningens, den s. k. hermeneutiken, var tidigare föremål för mycken uppmärksamhet. Man uppställde massor av regler, enligt vilka tolkningens borde ske. En författare uppställde 1693 i 342 numror de av honom godkända lagtolkningsreglerna”. Nykypäivän eurointegroituneessa Suomessa olisi kyllä tilaus yleistajuiseksi (lue: tuomarien ja filosofian ei-hallitsevien oikeusdogmaattikkojen tasolle osoitetulle) oikeuslähde- ja laintulkintaoppien yleisesitykselle, jossa siis – Raimo Siltalaa (LM 1999 s. 674) lainatakseni – ”teoreettisuuden tasoa on madallettu, jotta teksti avautuisi helpommin laajemmalle lukijakunnalle”, mikä täten saattakoon ”oikeustieteen professoreiden ja johtavien tutkijoiden” (ilmaisu jälleen Siltalan: ks. Johdatus oikeusteoriaan s. 96, Helsinki: Helsingin yliopisto 2001) tietoon.*

meillä olisi laintulkinnan sääntöjä asettavaa lainsäädäntöä. Lainsäädännöllä tarkoitan tässä yleisluontoisia säännöksiä laintulkintasäännöistä (joita siis ei ole).³⁴ Eri asia ovat tietysti eventuaaliset säädöskohtaiset määritelmä- yms. pykälät, joilla lainsäätävä kyseiseltä spesifiktä osin on halunnut määrätä mikrotasolla oikean tulkinnan, tyyliin ”kanalla tarkoitetaan tässä asetuksessa myös kukkoa”. Ja aivan oma eri lukunsa ovat tietysti makrotasolta löytyvät Olaus Petrin tuomarinohjeet, joista löytyy laintulkinnallisia(kin) kultajyviä.

Ajatteltavissa olevia ratkaisumalleja pykäläotsikon ja -sisällön konflikteissa on periaatteessa kolme: 1) pidetään pykäläotsikkoa hierarkkisesti korkeampana kuin sen ”alla” olevaa pykäläsisältöä, joten otsikko saa ratkaisevan painon; 2) pidetään pykäläotsikkoa vain eräänlaisena informatiivisena ”hakusanana”, joten ratkaiseva paino on ”varsinaisen asian” sisältävällä pykälätekstillä; 3) yleissääntöä asettamatta jätetään punninta tapauskohtaisesti eli in casu harkittavaksi.

Esitetyistä kolmesta vaihtoehdosta sulkisin ensimmäisenä ja epäröimättä pois ensimmäisen eli hierarkiamallin. Meillä tosin on säädösten osalta säädetty voimaan selvä hierarkia, nimittäin perustuslain 106 ja 107 §:ssä. Lain säännös väistyy ollessaan ”ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa” (ks. myös KKO 2004:26 ja 2004:62 sekä KHO 2008:25), ja asetuksen tms. alemmanasteisen säädöksen säännös väistyy ollessaan ristiriidassa tavallisen lain (saati perustuslain) kanssa. Sitä vastoin ei ole mitään säädännäistä perustetta hierarkisuuden ratkaisevuuden ulottamiselle säädöksen sisälle sieltä löytyvien (normaalisti kolmen, joskus jopa viiden) otsikkotasojen suhteen, eikä – lain siis näin vaietessa – rationaalisiaakaan argumentteja ole helppo löytää, joilla pykälän yksityiskohtainen ja oletusarvoisen tarkasti harkittu sisältö voisi syrjäytyä pykäläotsikon taakse. Oletan, että useimmissa tapauksissa lainvalmistelija ryhtyy miettimään sopivaa pykäläotsikkoa vasta itse pykälätekstin ehdotu(sluonno)ksen valmistuttua. Ylempänä jo siteerattujen lainvalmistelijaohjeiden mukaan otsikon tulee olla ”kuvaava”, tarkoituksin lisätä ”lain selkeyttä ja käyttökelpoisuutta”, ja tavoite on sama, ”huolimatta siitä, että sopivan otsikon löytäminen saattaa-kin joissakin tapauksissa olla vaikeata”. Pykäläotsikkojen statusta ei myöskään nostane se, että pykäläotsikointi ei ole lain valmistelussa pakollista (sanan varsinaisessa merkityksessä).

Jäljelle jäävästä kahdesta ratkaisumallista (2–3) olisin valmis syrjäyttämään myös in casu -mallin (3). Syynä ei ole se, että turvautuminen in casu -selitykseen tuntuisi liian ikävästi liian helpolta intellektuaaliselta laiskuudelta/päättämättömyydeltä, vaan perusteenani on lex specialis -ajattelumallin sovellutus. Suomalaisen oikeudellisen tulkintayhteisön hyväksyntään prioriteettistandardeihin eli etusijäsääntöihin on perinteisesti kuulunut ja kuuluu edelleen mm. *lex specialis derogat legi generali*.³⁵ Näen siis itse pykäläsisällön lex specialis -tasoisena normina, johon nähden pykäläotsikko on (voisi sanoa:) jo per definitionem yleisluontoisempi, jopa merkittävästikin yleisluontoisempi. Ja kun pykäläotsikko ja pykäläsisältö ovat keskenään saman-

³⁴ Laintulkinnan ”sukulaisilmionä” otettakoon tässä esiin sopimustulkinta. Siinä on kiintoisaa havaita, että yritysmaailman suuren luokan sopimuksissa lienee aika yleistä, että sopimuksen pykälätasoisien alakohtien otsikot (headings) nimenomaisella sopimuslausekkeella osoitetaan painottomiksi, esim.: ”The headings of this agreement are for convenience of reference only and shall not in any way limit or affect the meaning or interpretation of the provisions of this agreement.” Ks. myös Mika Hemmo: Sopimusoikeus I s. 618, erit. av. 34, Helsinki: Talentum 2003.

³⁵ Ks. ”lex ... derogat ...”-tyypin tulkintastandardeista esim. Aulis Aarnio: Laintulkinnan teoria s. 253–254, Helsinki: WSOY 1989.

ikäisiä, ei tarvita edes prior/posterior-tyyppisten täydentävien eri-ikäisyyden tulkintasääntöjen huomioon ottamista.³⁶ Lisää latinankielistä tukea antaa oppilause ”falsa demonstratio non nocet” eli ”väärä otsikointi ei koidu vahingoksi” sille, mitä varsinaisessa tekstissä on tarkoitettu ja ilmaistu. Hieman konkreettisempi lisäperustelu puolestaan on se todennäköisyysarvio, että ns. lainsäätäjän tarkoitus keskimääräisesti ilmenee paremmin itse pykälätekstistä kuin (jos olenkaan) pykäläotsikosta.

Pykäläotsikko – lainsäädäntöopin alkeishiukkanen

Pykäläotsikot lienevät sinänsä mikroskooppisin³⁷ ryhmäkohde, mitä lainsäädäntötutkimuksesta voi löytää, joten kirjoituksen otsikossa oleva sana ”alkeishiukkanen” puolustaa paikkaansa tässä mittakaavassa. Tosin toisin kuin ydinfysiikan huipputärkeät alkeishiukkaset omilla maailmoissaan lienevät pykäläotsikot juridisissa kuvioissa merkitykseltään niin pientä lainsäädäntötekniikkaa, että ne hädän tuskin kelpaavat *lainsäädäntöopin* nimellä kulkevan uuden oikeustutkimus-genren marginaaliin.³⁸ Kuitenkin uskomukseni, että pykäläotsikot ovat yhden artikkelin arvoiset³⁹, on saanut tukea niistä esimerkkihavainnoista, joita olen kirjoituksessani esittänyt järjestyslain ja maakaaren alueilta. Etenkin epäonnistunut pykäläotsikko voi oikeudellisessa huteruudessaan olla hiukan kuin rakennus tai rakennelma toisen maalla.

³⁶ Pykäläotsikon ja pykäläsisällön samanikäisyys voi tosin poikkeustapauksessa loppua, nimittäin jos myöhemmällä pykälän lainmuutoksella muutetaan pykälän otsikko ja vain osa (esim. vain yksi momentti) pykälästä. Tällöin voidaan otsikon toissijaisuus perustaa haluttaessa oppilauseeseen ”lex posterior generalis non derogat legi priori special”.

³⁷ Joskus pykäläotsikko voi tosin olla kooltaan muuta kuin mikroskooppinen. Esimerkki (sisäministeriön asetus poliisin tiedonhankinnan järjestämisestä ja valvonnasta, 25.3.2008/174, 17 §): ”Luettelot harhauttavista tai peitellyistä rekisterimerkinnöistä ja vääristä asiakirjoista sekä harhauttavien tai peiteltyjen rekisterimerkintöjen oikaiseminen ja väärin asiakirjojen hävittäminen”.

³⁸ Lainsäädäntöopin käsitteestä ks. Jyrki Tala: Lainsäädäntö – oikeustieteen tutkimuksen marginaalissa s. 357–358, Juhlajulkaisu Ari Saarnilehto 2007: ”Lainsäädäntöopin pääsisältöä ovat olleet hyvää, rationaalista tai optimaalista lainvalmistelua, lain sisältöä ja muotoa koskevat kysymykset. ... Samoin lakisystematiikka ja lakitekniikka ovat olleet paljon esillä ...”. Lainsäädäntöoppia korkeampiin sfääreihin siirryttäessä tullaan lainsäädäntöstrategian alueille, ja pääosin näillä tasoilla liikkuvat oikeusministeriön ajankohtaiset ”paremman sääntelyn” hankkeet (ks. kootusti www.om.fi/Etusivu/Parempisaantely).

³⁹ Kiinnostukseni otsikkoihin lienee sukua sille otsikkokiinnostukselle, joka oikeustieteilijöiden keskuudessa on yleistä väitöskirjojen otsikoiden (ynnä mahdollisten alaotsikoiden) innokkaan arvioinnin muodossa. Ja oma kriittisen otsikkokiinnostuksensa alue oikeuskirjallisuudessamme on ollut KKO:n prejudikaattien otsikkojen (eli ”otsakkeiden”, jota termiä KKO itse 1980-luvun puoliväliin preferoi) status/informatiivisuus/osuvuus/harhaanjohtavuus.